

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2016 | ÅRGÅNG 20

Bokförlaget THALES

INTERVJU MED GUSTAF ARRHENIUS,
PROFESSOR I PRAKTISK FILOSOFI VID STOCKHOLMS UNIVERSITET
OCH VD FÖR INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER

Kan du berätta om när och hur du utvecklade ditt intresse för politisk filosofi (och för filosofi i allmänhet)?

DET ÄR EN knepig fråga. Hur långt tillbaka ska man gå? På sätt och vis började det redan när jag läste på gymnasiet. En av mina systrar studerade filosofi och idéhistoria på universitetet och jag läste hennes kurslitteratur för skojs skull. Redan då var jag politiskt intresserad, men hade tänkt mig att jag skulle läsa på läkarlinjen i Uppsala. Jag hade jobbat hårt i gymnasiet för att få höga betyg för att komma in på läkarlinjen, men redan efter två veckors studier kände jag att jag inte enbart kunde vara en hårt arbetande och målinriktad student. Jag slank in på filosofiska institutionen på Villavägen 5, som låg på vägen mellan min bostad och Biomedicinskt centrum, där jag gick på läkarlinjen, och frågade om jag kunde registrera mig som student där. Det var inga problem och jag började läsa filosofi i en termin. Jag hade tur, för jag hade ingen aning om att det var en så bra institution.

Läste du då praktisk eller teoretisk filosofi?

PÅ DEN TIDEN läste man något som hette Filosofi AB, där första terminen var en blandning av praktisk och teoretisk filosofi med tonvikt på det sistnämnda. Första kursen jag läste var för Wlodek Rabinowicz, som undervisade på en tjock introduktionsbok till analytisk filosofi av John Hospers. Det var en väldigt rolig kurs. Särskilt roligt var det att ha Wlodek som lärare. Vi var väldigt få studenter på den tiden, ungefär femton stycken, med Wlodek rökandes under lektionerna! Jag var van vid att vinna de flesta diskussioner i skolan och ansåg mig själv vara en erfaren och skicklig debattör, men vad man än försökte med så blev man fullständigt krossad av Wlodek, men på ett trevligt och pedagogiskt sätt. Det gav en positiv och fascinerande känsla att det fanns de som kunde så mycket mer och att det man själv var så övertygad om vilade på en mycket bräcklig grund. Det var också lyxigt att börja på det sättet, i en så pass liten

grupp. Jag hade även Sten Lindström som lärare i logik och var en av de sista som hade Thorild Dahlqvist i filosofins historia. Det var en fantastisk miljö på den tiden: Lars Bergström var också där, och Stig Kanger var fortfarande i full gång.

Har du några filosofiska förebilder som du skulle säga har influerat dig? DET FÖRSTA JAG kommer att tänka på är just miljön i Uppsala från min studietid med alla de här lysande personligheterna, såsom Wlodek och Sven Danielsson. Wlodek är väldigt snabbtänkt och kunde ta vilken position som helst medan Sven tog filosofi på dödligt allvar, det var ett sökande efter sanningen oavsett om det ledde till helvetets port. Men trots de starka personligheterna så var det en ohierarkisk miljö där enbart argumenten räknades. Man struntade i vem som var vem. Det var fascinerande och väldigt roligt! Jag hade även turen att få läsa filosofi samtidigt som flera andra duktiga och roliga personer. Krister Bykvist läste någon termin före mig och Erik Carlson var doktorand och senare forskarassistent. Men just intresset för argumenten och hur man åsidosatte allt annat är fortfarande viktigt för mig.

Omkring då jag skulle skriva färdigt min magisteruppsats fick jag ett stipendium för att åka till Toronto. Även om jag fick en väldigt fin titel som »Visiting scholar» var jag där som en slags gästdoktorand. De erbjöd mig också att stanna kvar och jag skrev min första avhandling där. Miljön i Toronto var väldigt annorlunda från Uppsala, bland annat då institutionen var så enormt stor. Omkring 150 graduate students och ungefär 50 lärare! Där fanns flera filosofer, såsom Wayne Sumners, Howard Sobel, och Ian Hacking, som också är förebilder för mig.

Har du några tidiga förebilder som inte kommer ifrån miljöer där du själv vistades?

JÅ, FRAMFÖRALLT Derek Parfit. Redan när jag började studera i Uppsala var jag miljöintresserad och under min andra termin fick jag delta på högre seminariet, där det hölls ett litteraturseminarium på fjärde delen av Derek Parfits *Reasons and Persons*. Det har påverkat

mig väldigt mycket, framförallt hans sätt att bedriva filosofi. Parfit strävar efter tydlighet, men ryggar samtidigt varken för att den kan bli väldigt komplex eller för att använda sig av exempel och diagram. Han är nog den filosof vars skrifter har påverkat mig mest. Under min studietid i Uppsala läste man även John Rawls *A Theory of Justice*, som jag också tyckte var bra, även om jag fann den otroligt tråkigt skriven. På den tiden så läste man också Robert Nozick och det var många studenter som var väldigt tagna av honom. Anders Borg, som läste några terminer före mig, är ett exempel. Men själv attraherades jag mer av Parfits filosofiska hantverk, även om jag gillar Nozicks *Anarchy, State, and Utopia*. Det var det mer gedigna anslaget hos Derek som tilltalade.

Du nämnde också att du tidigt blev intresserad av politik.

JÄ, OCH AV miljö. Det är framförallt mitt patos och intresse för miljön som bidragit till att jag har ägnat mig så mycket åt just frågor om framtida generationer. Det visade sig också vara en guldgruva för en filosof, eftersom det både väcker många teoretiska frågor och ställer en inför praktiska problem. Jag var redan i början av 1990-talet välbekant med den globala uppvärmningen och dess problem, fast de inte alls var lika omdiskuterade som idag.

Vilka är enligt dig de viktigaste och mest aktuella frågorna inom den politiska filosofin?

FRAMFÖRALLT KOMMER JAG att tänka på frågor som berör demokratins utformning och dess framtid. Hur bör demokratin fungera och utformas när de beslut som vi tar idag inte bara påverkar folk som är rumsligt avlägsna, utan även kommande generationer långt in i framtiden? Framtida generationer kan dessutom inte vara med i beslutsprocessen. Det finns ett slags inbyggd »presentism» i demokratin då det är enklare att hantera sådant som påverkar oss här och nu, samtidigt som vi har politiker som måste försöka bli omvalda omkring vart fjärde eller vart femte år. Det är ett problem hur vi ska se till att mer hänsyn tas till just framtida generationer.

Sedan tycker jag att man kan fundera på om demokratin ska vidgas till områden som idag inte styrs demokratiskt. Vi har ju haft en väldigt kort period av den typ av demokrati som idag är rådande, men även av den kompromiss mellan vad som kan kallas ekonomisk privatkapitalism och politisk demokrati. Vad gäller beslut om lagar och förordningar så väljer vi våra företrädare demokratiskt medan ekonomiska beslut till stor del fattas av privatägda företag. Det är en kompromiss som varit rådande sedan åtminstone andra världskrigets avslut men den är inte gudagiven, och det är osäkert om det är en kompromiss som kommer att fortsätta att hålla. Kapitalismen är till sin natur enormt dynamisk och föränderlig, och idag råder en annan typ av kapitalism än när vi byggde upp det nuvarande systemet. Det beror till viss del på att vår politiska demokrati är uppbyggd på idén om nationalstater. Samtidigt är flera av de stora företagen idag inte nationellt baserade. Jag tror det kommer att bli svårare och svårare att få ihop det här. Själv brukar jag säga att demokratin bara är i sin tonårsperiod och att det finns mycket kvar att utveckla, både praktiskt och teoretiskt. I några uppsatser behandlar jag just en sådan fundamental fråga för demokratin: »vem ska få vara med och bestämma om vad?».¹ När den moderna demokratin utvecklades fanns en myt om nationen och den nationella gemenskapen som påminner om en familj där alla ska få vara med och bestämma. På så vis kunde man driva igenom allmän rösträtt, men då inom nationen. Bakom detta döljer sig dock en större frågeställning, nämligen frågan om vem som ska fatta vilka beslut. I praktiken är givetvis inte alla med och fattar alla beslut. Istället flyttar vi besluten mellan riks-, landstings- och kommunalnivå. I och med Europeiska unionen så råder det ju också oenighet om vilka beslut som ska tas var. Ett viktigt övervägande är ju att besluten ska tas på ett effektivt sätt, men en annan idé som ligger och kokar därunder är idén om att demokrati innefattar ett rättvist fördelande av inflytande. Eftersom vi alla blir påverkade av varandra bör vi också ha möjlighet att vara med och påverka på något sätt och kanske också i proportion till hur vi blir påverkade. Där tycker jag att man ska börja fråga sig om även företag kan drivas demokratiskt och vara

organiserade som demokratier. Kan man nu demokratiskt organisera så enormt komplexa organisationer som mångmiljonstäder och nationer bör man ju även kunna göra det inom företag. Det är ett intressant och tänkbart steg som borde diskuteras i högre utsträckning. Det ställe där vi brukar acceptera de mest auktoritära förhållandena är just på arbetsplatsen, vilket är aningen märkligt. Vi skulle ju troligtvis aldrig acceptera samma typ av förhållanden i andra delar av våra liv.

Vad anser du att den politiska filosofin kan (och bör) bidra med till samhället i stort?

JAG KÄNNER MIG lockad att citera Milton Friedman. Han menade att en grundläggande uppgift för politiska teoretiker är att utveckla alternativ till det rådande systemet och att se till att diskussionerna om dessa alternativ hålls vid liv, tills det att det politiskt omöjliga till slut blir politiskt möjligt. Jag tror det är viktigt att ha i åtanke att sådant som idag uppfattas som utopiskt kanske inte är det imorgon. Exempelvis skulle få för omkring 100 år sedan ha trott att den jämställdhet mellan män och kvinnor som råder i dagens samhälle skulle vara möjlig. Det är alltså viktigt, inte bara för filosofer, att man utvecklar nya sätt att tänka om hur det politiska systemet bör fungera, om idéer om rättvisa, om det goda livet, och att man håller dessa diskussioner vid liv. Det tror jag är en funktion vi filosofer bär med oss ifrån det förflutna och det är vår uppgift att förvalta detta arv och fortsätta utveckla det.

Det innefattar då även att man utmanar gamla idéer?

JÄ, ABSOLUT! Det innebär att väcka nya idéer och inte enbart hålla gamla vid liv. Den teknologiska utvecklingen bidrar dessutom till att det uppstår nya situationer och problem där de gamla filosoferna inte kan ge mycket vägledning. Ett exempel är framtida generationer, det finns väldigt lite tänkande om det historiskt. Edmund Burke hade förvisso tankar om förvaltning, men det dröjde till slutet av 1960-talet innan diskussionen om framtida generationer tog fart ordentligt. Eftersom det finns väldigt lite att hämta om ämnet

från tidigare tänkare måste vi istället tänka nytt. Det är just därför som frågan om våra plikter mot framtida generationer har blivit ett så fruktbart forskningsområde för filosofer. Dels då det inte fanns så mycket att ta från de gamla filosoferna, dels då de klassiska teorierna i politisk filosofi och moralfilosofi, men även inom ekonomi, får helt absurda resultat när man applicerar dem på framtida generationer. Ett liknande förhållande råder inom medicinsk etik, och framförallt på grund av de möjligheter som nya medicinska teknologier skapar. Där finns det heller inte mycket att hämta från tidigare filosofer. Genom ämnen som dessa synliggörs en av filosofins viktiga roller, nämligen att utveckla sätt att tänka om nya frågor och problem. För även om de filosofiska diskussionerna ofta är väldigt teoretiska så kommer idéerna successivt ut till gemene man. Vi nämnde ju Robert Nozick tidigare, som på gott och ont har haft ett väldigt stort inflytande. Det är intressant att se hur hans diskussion om rättvisa, och givetvis även John Rawls, har fått ett stort inflytande även utanför akademien. En annan inflytelserik filosof vi ännu inte nämnt är Peter Singer. Hans *Animal Liberation* har haft en enorm påverkan utanför akademien. Ofta är det ju så att man själv har idéer men att man kanske inte riktigt vet hur man ska formulera dem på ett bra sätt. En filosof som Peter Singer ger en effektiv begreppsapparat för att tala om etiska och politiska frågor rörande djurs rättigheter, och hans klara och eleganta sätt att formulera argumenten på har fört diskussionen framåt. Att sätta ord på idéer på detta sätt och dra viktiga distinktioner är något som filosofer ofta gör och kan bidra med. De skapar effektivare och tydliga sätt att prata om de politiska frågorna och skapar därmed mer skärpa i diskussionen.

Du har varit med och lett ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt, det Fransk-Svenska Programmet i Ekonomi och Filosofi, med både filosofer och ekonomer. Kan du berätta om det och om vad du anser att du som filosof bidragit med i detta (och liknande) sammanhang?

TVÄRVETENSKAP ÄR KNEPIGT och det ska erkännas att tvärvetenskapliga satsningar inte alltid går så bra. Det är också ofta så att

mycket av den bästa tvärvetenskapliga forskningen i någon mening skett inom-disciplinärt, men då på så sätt att forskare inom en disciplin slutligen har tagit sig ur densamma, och utvecklat ett forskningsområde som blivit till ett nytt ämne. Å andra sidan tycker jag att filosofin till sin natur är tvärvetenskaplig. En anledning till att jag fastnade för filosofin är att man som filosof ofta behöver ta hänsyn till vad som händer inom andra ämnen. Två filosofer kan dessutom ämnesmässigt stå längre ifrån varandra än vad de står i ett helt annat ämne. Många forskningsfrågor inom praktisk filosofi överlappar rejält med frågor inom statskunskap och ekonomi. Som en anekdot kan jag berätta att jag blev själv väldigt överraskad när Amartya Sen fick ekonomipriset till Alfred Nobels minne.² Han hade ju vistats en del i Uppsala och jag hade dragit slutsatsen att han var filosof. Jag hade ingen aning om att han var ekonom! Ser man till vilka referenser han har i sina böcker så är det exempelvis svenska filosofer såsom Bengt Hansson, Stig Kanger m.fl. som refereras. Det bör tilläggas att man som filosof därför ofta vänjer sig vid att läsa texter av forskare ifrån andra discipliner, vilket jag tror är en fördel. Detta gäller även för den teoretiska filosofin där man ofta har nära kopplingar till lingvistik, matematik och psykologi.

Vad gäller det Fransk-svenska programmet så har svensk filosofi en historia av att ligga nära frågeställningar som ofta behandlas inom ekonomin. Delar av den svenska moralfilosofin liknar det som brukar kallas för teorin om kollektiva val och välfärdsekonomi. Man håller på med samma slags problem fast med ett något annorlunda angreppssätt. I ett historiskt perspektiv finns exempel på inflytelserika tänkare som sysslat med både ekonomi och filosofi. Adam Smith skrev ju både moralfilosofi och ekonomi, och Karl Marx är ett annat exempel. Men under 1930-talet skedde en förändring, kanske delvis under inflytandet av den logiska positivismen, till uppfattningen att man inom ekonomin skulle vara vetenskaplig och värderingsfri. Resultatet blev att man i de anglosaxiska och skandinaviska länderna släppte mycket av det som tidigare låg inom ekonomins domän, såsom välfärdsekonomi och sådant som frågor om vad som utgör en rättvis distribution av exempelvis välmåga eller

resurser. Men samma förändring skedde inte i Frankrike. Många av de frågeställningar som man diskuterar på filosofiska institutioner i de anglosaxiska och skandinaviska länderna hamnade istället på de ekonomiska institutionerna i Frankrike, t. ex. frågor om rättvis fördelning och diskussionen av Rawls teori om rättvisa.

Men blir det då så mycket tvärvetenskap i ett sådant projekt som det Fransk-svenska programmet?

DET BLIR DET! Även om det finns en tydlig överlappning så har ekonomerna betydligt större empiriska kunskaper än filosoferna och de är dessutom matematiskt drivna på ett sätt som filosofer inte är. För att illustrera detta kan jag ta ett exempel på vad som blev ett fruktbart tvärvetenskapligt utbyte. Jag höll själv på att studera jämlikhetsmått, så som Ginikoefficienten, på ett sätt som jag ansåg var väldigt abstrakt och som jag trodde saknade direkt praktisk relevans. Vanligen jämför man i detta sammanhang likstora populationer. Men vad jag hade börjat titta på var exempel där man jämför olika stora populationer, något som det forskats väldigt lite om. När man jämför olika stora populationer får man dock lite underliga resultat när jämlikhetsmåten appliceras. Man inser därigenom att idén om jämlikhet är väldigt komplex. För att ta ett exempel med Ginikoefficienten: om du har några bäst-ställda och några sämst-ställda, men sedan ökar antalet sämst-ställda genom att expandera populationen med flera sådana liv, så ökar du också jämställdheten enligt Ginikoefficienten. Som politiker skulle du i princip kunna säga att du har minskat ojämlikheten i samhället genom att expandera populationen med fler sämst-ställda. Även om det går att förstå, eftersom majoriteten då kommer att ha det ungefär lika bra, är det ett intressant resultat som visar att Ginikoefficienten inte fångar det vi bryr oss om när det gäller jämlikhet. Som filosof gillar jag att bryta ned problem till sina minsta beståndsdelar för att förstå vad som står på spel, och jag var ute efter att konstruera ett mått som bygger på den intuitiva idén att de grundläggande byggstenarna för ett mått på ojämlikhet är individuella parvisa ojämlikheter (Ginikoefficienten är ett rätt mystiskt mått från ett

begreppsligt perspektiv). Själv tänkte jag dock att detta var mest av filosofiskt intresse utan några praktiska implikationer.

Till det Fransk-svenska programmet kom det dock en ung belgisk ekonom, Koen Decancq, på besök och höll ett föredrag där han försökte besvara frågan om de globala ojämlikheterna har ökat eller minskat sedan 1980. Om de hade det eller inte visade sig dock bero på hur man tar hänsyn till populationsförändringar (eftersom Kina och Indiens populationer hade ökat så mycket under denna period) d.v.s. hur man jämför populationer av olika storlek ur jämlikhets-synpunkt! Koen hade ju också alla data, medan jag själv inte hade en aning om statistiken. Om jag skulle vilja ta reda på denna skulle det dessutom ta otroligt lång tid. Men hans föredrag gav mig en helt annan input och motivation att fortsätta undersöka detta problem. Jag har fortfarande kontakt med honom, och han var med på forskningsprogrammets slutkonferens. Det var ett fruktbart utbyte.

Det bör dock sägas att i tvärvetenskapliga samarbeten behövs vad man kan kalla »bryggpersoner». Det vill säga personer som förstår språken från båda disciplinerna. Det blev min roll tillsammans med ekonomen Marc Fleurbaey, som jag drev det här projektet tillsammans med. Bjöd man in några ekonomer då var det viktigt att Marc kunde översätta det som diskuterades till filosoferna, och om det kom en filosof som skulle tala om, till exempel, huruvida det kan vara bättre eller sämre att existera än att inte existera, då blev det min roll att översätta och förklara vilken relevans frågeställningen hade i sammanhanget.

Du är sedan en tid tillbaka VD för Institutet för framtidsstudier, vilket också är ett tvärvetenskapligt institut. Kan du berätta om det och vad du anser är styrkorna hos institutet och hur du anser att ni kan bidra till att göra oss mer rustade inför det moderna samhällets framtida utmaningar?

FÖR ATT KUNNA möta de framtida utmaningarna tror jag det blir alltmer viktigt med tvärvetenskapliga samarbeten och institutet är ytterst lämpad för samarbeten av sådant slag. Jag tror också att många av de mest intressanta forskningsfrågorna uppstår i mötet

mellan olika discipliner. Det låter kanske trivialt, men en viktig förutsättning för att tvärvetenskapliga projekt ska bli välfungerande är att forskarna är tillsammans på samma ställe under en längre tid. Man måste lära sig att prata med varandra och då krävs löpande diskussioner och samarbeten över en längre tid. Detta var något vi också gjorde i det Fransk-svenska programmet, som höll på i totalt i fyra år. Det tar tid, men det är också då som de roliga och spännande utbytena uppstår. Man är kanske bekväm nog att fråga någon i korridoren eller vid kaffet om det som kanske kändes för pinsamt att fråga när man satt på seminariet. Just ett sådant klimat är lätt att skapa här på institutet. Vi kan ta in forskare från vilka ämnen som helst som får jobba tillsammans i projekt och ge dem ideala förutsättningar att göra det under längre tid. Då utvecklas också en arbetsplatskultur, för det blir ju därmed fler och fler som förstår hur det fungerar här på institutet. Vi har ju exempelvis sociologer och filosofer som vant sig och vänjer sig vid att arbeta med varandra. Det innebär i sin tur att om det kommer in en ny sociolog så kan denne lära sig av de andra hur det går till här. Det är strukturellt mycket svårare att göra om de flesta istället befinner sig på olika institutioner. Det är ju inte lätt för mig om jag sitter på en filosofisk institution att anställa en matematiker, eller om jag skulle vilja anställa en sociolog. Man kan förvisso ha projekt tillsammans, men då kommer man ändå att sitta på olika ställen. Här sitter vi tillsammans, dörr vid dörr.

Men exakt vad gör filosoferna i det här sammanhanget då?

JAG TYCKER ATT institutet har en väldigt modig styrelse. Det gick kanske en chockvåg bland sociologer och demografer när de såg att det var en filosof som skulle bli VD. Traditionellt har sociologi och statsvetenskap varit dominerande här på IF. När jag ombads att ansöka om tjänsten som VD drog jag upp ett forskningsprogram om fem teman som alla innehåller en filosofisk del, men även sociologiska, statsvetenskapliga, ekonomiska, psykologiska och matematiska frågeställningar.³

För att bara ta ett exempel från forskningsprogrammet, frågan

om våra plikter mot framtida generationer och hur vi ska värdera framtida människors liv och välmående i våra beslut. Det är ju någonting som både filosofer och ekonomer intresserar sig för. FN:s klimatpanel försöker på ett eller annat sätt uppskatta värdet av olika åtgärder för att minska effekterna av klimatförändringarna. De måste då inte enbart se till hur förändringarna påverkar människor här och nu, utan också hur de påverkar framtida generationers livskvalité och hur de ökar eller minskar antalet människor i framtiden. På institutet har vi inlett samarbete med demografer som undersöker klimatförändringarnas konsekvenser på framtida populationers storlek. Det finns förstås också rättviseaspekter på hur vi ska hantera klimatförändringarna, vilket statsvetare med inriktning på politisk teori, t.ex. Göran Duus-Otterström som numera är på institutet, har tagit sig an. Frågan om vilka institutionella förändringar som krävs för att hantera klimatförändringarna är också i mångt och mycket en statsvetenskaplig fråga. Det finns även forskare som gör spelteoretiska analyser av dessa frågor och det är något som vi tänker undersöka närmare. Vidare tillkommer även empiriska frågor om människors värderingar och vad de är beredda att göra för »trade-offs», såsom högre skatter på bensin. För att undersöka dessa frågor så har en spännande sociolog, Malcolm Fairbrother, knutits till institutet. Han studerar hur människor i olika länder är villiga att göra avvägningar av detta slag. World Values Survey har ju dessutom sitt centrum här på institutet. På institutet finns även matematiker som Pontus Strimling, som använder matematiska modeller för att studera normförändringar. Så det hela hänger tydligt ihop och alla är intresserade av varandras forskning. En stor del av mitt jobb hittills har varit att hitta just personer som är intresserade av och duktiga på att arbeta i en tvärvetenskaplig miljö. Många på institutet har också på ett eller annat sätt en tvärvetenskaplig bakgrund, och en sak som lockar forskare att komma till institutet är att det är en kreativ miljö med intellektuellt utbyte mellan olika discipliner.

→

William Bülow

Noter

1 "Vem bör ha rösträtt? Det demokratiska avgränsningsproblemet», *Tidskrift för politisk filosofi*, nr. 2 2005, ss. 47–63; »Politisk och ekonomisk demokrati» i: Rothstein, B. (red.) *Tillsammans: En fungerande ekonomisk demokrati*, Stockholm: SNS Förlag, 2012; och "Democracy for the 21th Century: Research Challenges», i: Elkana, Y., Randeria, S., & Wittrock, B., *Sociology Looks at the Twenty-First Century: From Local Universalism to Global Contextualism*, Brill, Leiden and Boston, kommande.

2 Amartya Sen tilldelades priset 1998.

3 Forskningsprogrammet finns i sin helhet på institutets hemsida: www.iffs.se/forskning/forskningsprogram/.